

2. Бех І. Д. Психологічна суть гуманізму у вихованні особистості // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. 1994. № 3.

3. Болубаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти. К.: Наукова думка, 1997. С. 62.

4. Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. К.: "Вересень". 1996. 129 с.

5. Вакуленко В. М. Основи вищої школи України. Навчальний посібник. Луганськ: вид-во СЛУ, 2001. 247 с.

Красницька Анжела Віталіївна,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МОВНІ ЗАСОБИ ВИКЛАДУ ТЕКСТУ ЮРИДИЧНОГО ДОКУМЕНТА

Важливим правилом юридичної техніки є необхідність використання у тексті правового акта простих і зрозумілих термінів, які повинні відповідати тому змістові, який вони мають у літературній мові, законодавстві України, у спеціальних науках. Без юридичних термінів як важливих і необхідних інструментів професійного мислення неможливо досягти точності й чіткості викладу думки правотворця чи правозастосувача. Саме терміни як словесні знаки, що позначають певні поняття, здатні найбільш точно формулювати правові приписи, виражати волю укладача документа, надати юридичним документам офіційного характеру, компактності, чіткої спрямованості, досконалості. Термінологія актів нижчого порядку не повинна суперечити термінології, що вживається в актах вищого порядку, з якими вони пов'язані. Усі формулювання, наведені в юридичних документах, повинні відповідати термінам, встановленим законодавством України. Проте інколи можна прочитати такі висловлювання, як *«виправдовувальний вирок»*, *«потерпілий дав наступні покази»*, *«вирок постановлений ім'ям України»*, хоча Кримінальний процесуальний кодекс України вживає *«виправдувальний вирок»*; *«потерпілий дав такі свідчення/показання»*; *«суд ухвалює вирок іменем України»* (ст. 371 КПК України).

Під час складання тексту юридичного документа необхідно особливо відповідально підходити до вибору необхідного й доречного слова. У випадку сумнівів у правомірності використання певного слова потрібно уточнити його значення за допомогою словника; визначити стильову приналежність (нейтральне, книжне, розмовне, просторічне);

знати правила вживання полісемантичних, омонімічних, синонімічних, паронімічних слів; знати правила використання іншомовних слів.

У текстах юридичних документів неприпустимі *розмовна й просторічна лексика* (що впливає з назви). В офіційно-діловому стилі використання розмовної (напр., *репетувати, розплатитися* у значенні «помститися») та просторічної (напр., *лика, рило, знюхатися*) лексики надає відтінку панібратства, що є недоречним з погляду етикету ділового спілкування.

Уживання професіоналізмів (від лат. *professio* «заняття», «фах»), тобто вузькоспеціальних слів, властивих мовленню будь-якої професійної групи людей, повинно бути максимально обмеженим. Під час вживання у правовому тексті професіоналізмів слід враховувати те, що вони не є загальноживаними та сприймаються як неофіційні синоніми термінів, які не мають наукового характеру й існують поруч із нормативними назвами будь-яких спеціальних понять (напр., *опер* (оперативний уповноважений), *дорозслідувати; дооформити; діамант, петит* (шрифти у сфері друкарства). Адресатам нормативно-правових положень часто невідоме значення відповідного професіоналізма. До того ж уживання такої лексики засмічує нормативний правовий текст. Професіоналізми в юридичних документах, якщо без них не можна обійтися, необхідно супроводжувати легальною дефініцією.

Загальним принципом викладу нормативних приписів та індивідуальних правових текстів є відсутність у них жаргонної й арготичної лексики. Однак, якщо вона необхідна за характером інформації, наприклад, у протоколах допиту, її треба подавати у тексті у лапках або виділяти курсивом чи супроводжувати поясненнями (у *літературній мові означає...*, як прийнято називати...). Проте слід зазначити, що в Кримінальному кодексі України вживаються жаргонізми, а саме: «*відмивання грошових коштів*» як синонім до терміна «*легалізація*» (ст. 209, 209¹.), «*вор в законі*» (ст. 255), «*сходка*» як синонім до словосполучення «*злочинне зібрання*» (ст. 255²).

Зрозумілість юридичного документа не може бути порушена вживанням слів місцевого діалекту (*діалектизми*), що доступні населенню окремих регіонів, але незрозумілі більшій частині населення країни (напр., *попри* замість *незважаючи на; шмата* замість *блізна, допіру* замість *тільки що, банітувати* замість *ляяти, банувати* замість *шкодувати*). Мова правових документів повинна прагнути до уніфікації та забезпечувати узгодженість системи законодавства України.

Недоліком юридичних документів є вживання полісемії, синонімії й омонімії термінів. У межах юриспруденції термін не повинен мати синонімів, які необхідні для додаткової експресії, не може бути багатозначним, оскільки точне висловлювання має величезне

значення. Проте синонімія використовується у мові законодавчих та інших нормативно-правових актів (напр., у Кримінальному кодексі України вжито *підробка* (ст. 158), *підроблення* (ст. 160), *фальсифікація* (ст. 226). Хоча інколи вживання синонімів дозволяє уникнути повторів у тексті юридичного документа (напр., *підозрюваний має право, підозрюваний вправі*). Також слід зауважити, що велика кількість синонімів у правовому тексті знижує ефект його розуміння. Проте термінологічні синоніми існують навіть у межах одного правового тексту, наприклад: *спонукання — втягнення — схиляння — залучення; завдавати шкоду, заподіювати шкоду — спричиняти шкоду; здійснення правосуддя — відправлення правосуддя*. Враховуючи вимогу максимальної точності правового тексту, використання синонімів при позначенні одного й того самого поняття є неприйнятним, оскільки вони розрізняються в деталях. Навіть якщо деталі не мають суттєвого значення, сам факт вживання двох і більше різних термінів може створити враження у виконавців, що такі терміни позначають різні юридичні поняття. Тому в юридичному документі назва предмета повинна залишатися незмінною, а не замінюватися синонімами. Використання синонімів повинно бути продуманим, виваженим, обережним, щоб їх наявність не викривила зміст юридичного документа. Потрібно вживати з багатьох близьких за значенням слів те єдине, яке в одному конкретному контексті стане найбільш виправданим. Вимога юридичної техніки стосовно того, що термін не повинен мати синонімів, впливає з вимоги точності, чіткості й ясності змісту юридичного документа.

У правовому тексті важливо забезпечити однозначне використання юридичних термінів, цілком неприпустимо вживати різноманітні слова для позначення одного й того самого поняття. Зрозуміло, що в одному юридичному документі один і той самий термін не може мати різний зміст, тому що це неминує викликати суперечності, різноманітне тлумачення цього терміна на практиці. Вимога максимальної точності вираження думки правотворця чи правозастосувача не передбачає використання багатозначних термінів, термінів з недостатньо чітким змістом у нормативно-правових актах. Для позначення різних понять необхідно використовувати різні терміни, інакше у правовій діяльності з'являється нечіткість, плутанина та навіть помилки. Будь-яка двозначність формулювань, зокрема у Цивільному й Кримінальному кодексах, призводить до численних службових зволікань, різночитань і різного тлумачення. Звичайно, повністю виключити багатозначні терміни важко, оскільки для української літературної мови характерна полісемія. Зазначимо, що в юридичних документах активно вживаються полісемічні властивості таких слів: **накладати** (*накладати* (класти що-небудь зверху) — *накладати резолюцію* (підписувати) — *накладати шви* —

накладати стягнення — *накладати на себе руки*); *склад* (*склад* (приміщення для зберігання) — *склад обличчя* (будова тіла людини) — *склад розуму*, *склад думок* (особливості певної людини); *склад суду* (сукупність людей); *склад злочину* (сукупність ознак, що визначають певну дію як злочин). Для позначення неоднакових понять слід вживати різні терміни. Якщо ж термін сам по собі є багатозначним, то з тексту документа повинно бути зрозуміло, в якому значенні він уживається. У випадку, коли термін незрозумілий адресату, але без нього неможливо обійтись у тексті, обов'язково необхідно дати пояснення.

Доречність уживання іншомовних слів і підстави їх внесення до тексту юридичного документа залежать, по-перше, від наявності чи відсутності власних синонімічних одиниць, по-друге, від мовної культури і майстерності того, хто пише. Використання в документах іншомовного слова без потреби часто буває пов'язане з нерозумінням і перекрученням його змісту. Запозичення з інших мов виправдані лише в тому випадку, коли слово іншомовного походження інтегрувалося в українську мову (напр., *референдум*, *бюджет*, *сервітут*, *акцепт*, *філія*, *іпотека*, *фінансові ресурси*, *комунікація*, *реалізація продукції*). Не слід безпідставно в юридичних документах віддавати перевагу малозрозумілій іншомовній термінології, якщо наявні повноцінні українські слова і словосполучення, зловживати класичними мовами на позначення юридичних понять, явищ, процесів і відносин. Тому, коли запозичене слово може бути без втрат замінено, його не слід вводити до тексту документа. Недоречно, зокрема, вживати такі терміни, як: *адепт* (укр. *прибічник*), *гіпотетичний* (укр. *правдоподібний*, *можливий*), *компенсація* (укр. *відшкодування*), *інсинуація* (укр. *наклеп*), тощо. Але це не означає, що слід замість іншомовних слів, які є загальноживаними та більш зрозумілими, вживати власне українські слова (напр., укр. *задум* — іншом. *проект*; укр. *життєпис* — іншом. *біографія* тощо). Важливо, щоб запозичення було розумним, не набувало потворних форм, мало під собою наукову основу.

У тексті юридичного документа не рекомендується використовувати застарілі слова та звороти. Проте у нормативних та індивідуальних актах ще й сьогодні вживають архаїзми та історизми, що надають текстам канцелярського забарвлення: *дійсний акт складений* (потрібно *акт складений*); *вищезазначений* (потрібно *зазначений вище*), *при цьому додається* (потрібно *додається*), *електронно-обчислювана машина* (потрібно *комп'ютер*), *направляємо Вам для керівництва та використання* (треба *направляємо Вам*); *нижченазваний* (потрібно *названий нижче*). Використання застарілих слів у юридичних документах є доцільним у випадках, коли в сучасній

українській мові немає тотожного терміна на позначення певного поняття (напр., *діяння*).

У тексті акта стиль викладу має бути термінологічно суворим, а мова – нейтральною, щоб не викликати непотрібних емоцій і не відволікати увагу від суті змісту. Тексти актів слід позбавляти від інформаційної надлишковості, яка буває змістовою (двозначне тлумачення тексту/його елементів: синонімія, полісемія, оціночні слова і терміни) та лінгвістичною (надмірність необхідної для фіксації змісту тексту акта інформації: повтор, плеонастичні й тавтологічні конструкції). Зрозуміло, що доступність змісту документа досягається передусім простотою словникового запасу; вживана термінологія повинна бути якомога простішою з огляду на складність предмета, що трактується. У юридичному документі важливе значення має використання стандартизованої термінології.

Таким чином, грамотно складений юридичний документ відображає не лише рівень професійної підготовки укладача документа але також його ерудицію і загальний культурний рівень. Тому професійна мовна грамотність є однією з необхідних умов, що дозволяє найповніше розкрити та з'ясувати зміст не тільки окремих положень, а й усього документа в цілому, адже у юридичних документах мова виступає як безпосереднє вираження правової думки.

Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОПИСНІ ЗМІНИ ЯК СКЛАДОВА МОВНОЇ РЕФОРМИ

Мова – запорука тривкої ідентичності нації, основа її етнокультурної цілісності. Однією з найсуттєвіших ознак такої цілісності є функціонування в різних суспільних сферах літературної мови, що має кодифікований правопис. Правописна кодифікація мови завжди вписана в соціолінгвістичний контекст. Коли разом із тоталітарним періодом нашої історії відійшов у минуле адміністративний контроль за дотриманням правописних стандартів, ціла низка засобів масової інформації, видавництва, освітніх закладів і таке інше почали користуватися орфографічними правилами, відмінними від офіційних. Це дезорієнтує широке коло користувачів української мови, спричиняє непевність у власній мовній компетенції, перешкоджає розширенню суспільних функцій української мови і, зрештою, розхитує мовну норму.

На теперішній час завдяки сучасним засобам масової інформації маємо змогу почути усне українське слово не тільки з різних куточків